

CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anul XVI. Nr. 154

Septembrie 1987

Noi Tracii

00187 - Roma, Foro Traiano 1/A

Tel. (06) 679.77.85

Audiatur et altera pars!

DACIZARE SAU ROMANIZARE?

OPINII ASUPRA UNEI TEORII
ÎN LEGĂTURĂ CU FORMAREA LIMBII ROMÂNE

de Prof. Dr. ANTON MOISIN

Relativ recent, revista «Noi Tracii», editată la Roma-Milano și devenită organ al Centrului European de Studii Trace, a făcut loc în coloanele sale unei teorii «dacizante» privitoare la formarea limbii române. Pe scurt, această teorie nu admite «pierderea» limbii dace și înlocuirea ei cu limba latină, susținând dimpotrivă că limba română actuală este continuatoarea directă a limbii dacice, care nu era altceva decât o limbă din familia limbilor latine, mai veche și mai unitară decât a Romanilor. Ca atare, când Romanii au cucerit Dacia, nu a avut loc un proces de romanizare a Dacilor, ci un proces de dacizare a coloniștilor romani, care, provenind din părți atât de diferite ale Imperiului Roman, nici n-ar fi cunoscut probabil bine limba latină.

Ceea ce apare oarecum mai surprinzător decât însuși fondul ipotezei - pentru că de fapt totul se reduce la un asemenea statut - este modul tranșant în care ea este formulată: «De la început atragem atenția că limba română este continuatoarea directă și neîntreruptă a limbii dace, înrudită cu limba latină populară, încă înainte de Traian, dar fiecare având particularitățile

sale. Cu deosebirea că limba dacică era cea mai unitară, așa cum e și astăzi limba română, față de celelalte limbi din marea familie zisă latină sau romană (...). Dacii, mai vechi decât Romanii, aveau o limbă apropiată sau identică cu a lor (...). S-a petrecut fenomenul de dacizare și nu de romanizare» (1). Această ipoteză nu este chiar nouă. V. Cărăbiș se provoacă la *Dacia preistorică*, lucrare publicată de N. Densușianu în 1913 și în care se afirmă continuitatea nu doar a neamului, ci și a «limbii Dacilor, în întregime, fiind înrudită cu limba latină» (2). În plus, V. Cărăbiș își alege ca motto un citat din *Istoria Țării Românești* a Stolnicului Constantin Cantacuzino, reluat de Lorenz Toppeltin în *Origines et ocassus Transsylvanorum* (Lion, 1667): «Iară Dachii prea veche a lor limbă osebită având, cum o lăsară și cum o lepădară așa de tot și luară a Romanilor, aceasta nici se poate socoti, nici crede» (3). Aceste referiri sunt însă fără greutate, deoarece părerea Stolnicului Constantin Cantacuzino nu a fost susținută nici de cronicari, nici de Școala ardeleană sau de istoricii cu faimă ai neamului nostru, - ca să nu mai vorbim de faptul că însuși citatul dat aduce un deserviciu teoriei susținute de V. Cărăbiș, deoarece, contrar acesteia, afirmă că Dacii aveau o limbă «osebită» de a Romanilor -, iar lucrarea lui N. Densușianu a fost aspru criticată de reputatul istoric Vasile Pârvan și părerile sale respinse.

Toate acestea ne-au îndreptățit să nu ne ocupăm de o ipoteză cu un trecut atât de insignifiant dacă ea n-ar fi astăzi resuscitată într-un mod care a atras atenția și altora și care poate risca să se transforme într-un curent de opinie. Că o atare supoziție nu este gratuită o dovedește și următoarea referire, în lucrarea *Noi Tracii. Istoria multimilenară a neamului românesc* (Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1976). Iosif Constantin Drăgan atrage atenția că, astăzi «opinii noi confirmă continuitatea neîntreruptă a limbii trace, ca o componentă esențială a unui popor străvechi, pe care un accident l-a făcut să-și schimbe denumirea, nu însă și ființa» (4), iar Dumitru Șerbu menționează că «apar și istorici care demonstrează că formula cu limba latină e discutabilă» (5). În orice caz, V. Cărăbiș este unul dintre cei mai aprigi susținători ai acestei ipoteze, pe care, în lucrarea sa deja citată încearcă să o ridice la rangul unei teorii demonstrabile, dacă nu chiar - în viziunea D. sale -deja demonstrată.

Care este metoda autorului menționat? D. sa nu aduce propriu zis date noi, argumente arheologice - sau de altă factură - inedite, ci, bazându-se «pe logică și simțul intuiției», le reinterpretează pe cele deja cunoscute sau măcar pe unele dintre ele. În ansamblu, lucrarea este coerentă, încheată, iar promisiunea de a folosi logica și simțul intuiției nu rămâne neonorată. În orice caz, un cititor neavizat ar putea ușor să fie sedus de calitățile lucrării și să ia drept realitate ceea ce de fapt, după cum vom dovedi, rămâne o dorință - altfel bine intenționată - a autorului. Dovada o vom face în cele ce urmează apelând la aceeași metodă a autorului, adică la logică și intuiție, pentru a folosi, cum se spune «arme» egale.

Din expunerea D. sale am reușit să desprindem 10 argumente pe care autorul le aduce în favoarea teoriei menținerii limbii dace și a dacizării colo-

niștilor romani. Întâi le vom enunța, după care le vom combate fie individual fie pe grupe (unele fiind înrudite):

1. În 165 de ani nu se putea transmite și gramatica latină, deși cuvintele «se pot transmite ușor de la o limbă la alta», iar faptul că «gramatica română e atât de apropiată de cea latină, e cea mai bună dovadă de înrudire a limbii Dacilor cu a Romanilor».

2. Dacii n-au dispărut, pentru a le dispărea astfel și limba, nici «pentru folosirea limbii oficiale latine nu au erau forțați».

3. Nici-un autor antic sau medieval nu spune că limba Dacilor a dispărut.

4. Limba lor putea exista chiar dacă nu s-a găsit un «act» scris în limba dacă.

5. Coloniștii au constituit «o infimă minoritate» și în plus veneau din asemenea regiuni ale Imperiului Roman (ca Asia Mică, Bitinia, Caria, Paflagonia, Coelisiria, Siria și Africa), încât «nu se știe în ce măsură cunoșteau limba oficială romană», fiind doar «grupuri» în mijlocul unui «popor numeros și viguros», astfel încât este «de la sine înțeles că aceste grupuri de la început au fost sortite unei grabnice asimilări în marea masă a Dacilor».

6. «Coloniștii romani de origini diferite pe alocuri poate că au întemeiat orașe, edificii publice, vile, lucrări edilitare, drumuri etc., dar toate acestea n-au contribuit cu nimic la înlocuirea sau transformarea limbii dace».

7. Autorul nu înțelege cum coloniștii romani ar fi putut înlocui până și «cuvintele legate de păstorit, albinărit, viticultură, pomicultură etc.» (adică ocupațiile de bază ale Dacilor).

8. Legat de argumentul 7, autorul precizează că: «Păstorii de pe culmile Carpaților nu aveau nici un contact cu orașul sau tabăra romană», în vreme ce coloniștii romani n-au mers la munte.

9. «A susține deznaționalizarea Dacilor cu ajutorul coloniștilor, funcționarilor, militarilor, veteranilor, negustorilor e denaturarea realității», deoarece până «la desăvârșirea procesului de asimilare a Romanilor s-a creat o clasă exploatatoare de pe urma căreia se introduc doar câteva cuvinte romane în limba poporului dac de ordin militar, administrativ, edilitar, comercial etc.» (motivul fiind probabil diferența mare dintre ocupațiile Dacilor și cele ale Romanilor și diferența inerentă dintre învingători și învinși pe plan social).

10. Căsătoriile Romanilor cu femeile dace deserveau scopul latinizării Dacilor, «copilul născut dintr-o astfel de căsătorie învață numai limba mamei și nu a tatălui» (motivul fiind probabil că mama îl învață pe copil să vorbească) (6).

Din cele enunțate se poate observa ușor că primele patru argumente se referă la statutul propriu-zis al limbii dace, în vreme ce ultimele șase se referă la raportul dintre coloniști și Daci, privit prin prisma influenței pe care acest raport l-a avut asupra limbii dace.

În prima categorie de argumente, autorul admite că în 165 de ani de stăpânire romană s-ar fi putut substitui vocabularului dac cel latin, dar nu și

gramatica. Argumentul? Asemănarea dintre gramatica limbii latine și gramatica limbii române. Șubrezenia acestui argument se deduce din următoarele considerații:

a) Cum ar fi reușit Dacii să adopte limba latină fără a-i folosi și gramatica, întrucât se știe că fără gramatică o limbă nu este decât o colecție inutilă de cuvinte?

b) Experiența arată că oamenii pot învăța în scurt timp (un an sau doi) o limbă cu gramatică diferită, doar vorbind-o cu cineva care o cunoaște. Oare în 165 de ani Dacii nu puteau învăța limba latină?

c) Gramaticile diferitelor limbi europene, deși diferite, nu conțin desigur mai multe diferențe decât asemănări, astfel că, principial, însușirea oricărei gramatici se poate funda măcar pe jumătate pe gramatica limbii materne.

d) Asemănarea evidentă dintre gramatica română și gramatica latină nu este un argument mai puternic în favoarea înrudirii limbii Dacilor cu limba Romanilor, decât în favoarea asimilării limbii latine de către Daci, cu gramatica respectivă. Că gramatica română nu este întru totul asemănătoare aceleia latine se poate explica și prin posibila influență rămasă din gramatica dacă.

e) În sfârșit, ca să se facă dovada asemănării dintre gramatica dacă și gramatica latină, ar trebui să știm cum a fost gramatica dacă. Dar de la Daci n-a rămas - cum însuși autorul o recunoaște - nici un «act» scris.

Așadar, primul argument afirmă ceea ce faptic nu poate confirma și ceea ce logic are mai multe temeuri contrare decât afirmative.

În al doilea argument, autorul pare a combate ceva ce nu susține nimeni astăzi, anume că dispariția limbii dace n-ar fi putut avea loc decât fie prin dispariția Dacilor, fie prin forțarea lor de către ocupanți de a-și însuși limba oficială latină. Nimeni nu susține așa ceva deoarece se știe că Romanii nu exterminau popoare și nici nu aveau ambiția de a-i învăța cu de-a sila limba latină. Poporul roman avea o evidentă vocație constructivă și organizatorică, de unde și succesul său în promovarea unei civilizații de înaltă factură. Prin această civilizație ei făceau o implicată, dar foarte eficientă propagandă propriei lor limbi. Apropierea dintre cucerii și cuceritori în acest caz era mult facilitată pe plan psihologic și de faptul extrem de important că, după cucerirea unui popor, Romanii nu se dovedeau răzbunători și cu atât mai puțin tirani. Dacă s-ar fi purtat tiranic și distructiv, fără îndoială că s-ar fi creat o «barieră psihologică» de netrecut între ei și Daci, barieră care ar fi împiedecat și adoptarea noii limbi, ceea ce însă nu a fost cazul. Este foarte logic să se admită că Dacii își puteau însuși, în asemenea condiții, de bunăvoie, limba latină, ca și celelalte popoare romanice de astăzi.

V. Cărăbiș atrage apoi atenția că nici un autor antic sau medieval nu amintește de dispariția limbii dace, iar pe de altă parte că limba dacă putea exista chiar dacă nu s-a găsit un «act» scris în această limbă. Aceste afirmații sunt în sine corecte, dar interpretarea lor este forțată. Într-adevăr, nici un autor nu amintește de dispariția limbii dace. Dar reiese de aici cu certitudine că ea nu a dispărut? La urma-urmei, despre câte limbi dispărute avem

mențiuni de la vechii autori referitoare la dispariția lor? O atare mențiune era de altfel și foarte dificil de făcut, deoarece o limbă nu dispăre într-un mod vizibil și spectaculos - de pildă, ca o comunitate -, iar procesul de dispariție este ceva mai complex decât se apreciază în mod obișnuit. Desigur, ceea ce stârnește reticențe este o înțelegere simplistă a procesului petrecut pe plan lingvistic în lumea dacică după impunerea stăpânirii romane. A afirma o latinizare totală și abruptă a tuturor Dacilor, ca și a afirma o dacizare totală și abruptă a tuturor coloniștilor romani, înseamnă a exagera în moduri care nu mai permit o acoperire logică și convingătoare a explicației oferite.

În realitate, procesul latinizării Dacilor a fost un proces complex și de mai mare durată, cunoscând etape bine distincte. Astfel, Vasile Pârvan admite penetrația Romanilor, ca plugari, cu secole înainte de cucerirea Daciei (7). Această etapă de contact - contact desigur mult intensificat după trecerea Dobrogei în stăpânire romană -, a constituit începutul procesului de cunoaștere reciprocă. Poate că unii Romani stabiliți aici s-au dacizat atunci, ar fi fost și firesc, dar aportul limbii lor a început să se facă probabil deja simțit prin aceea că la Daci a început să se folosească scrierea latină. A urmat a doua etapă, anume a cuceririi Daciei de către Romani, la anul 106 e.n., și a întrepătrunderii etnice dintre Daci și Romani pe teritoriul Daciei romane, în secolele II-III e.n. Aceasta a fost o etapă decisivă pentru latinizarea Dacilor, dar nu și o desăvârșire a procesului respectiv, deoarece anumite părți ale teritoriului dac rămăseseră libere, iar Dacii din ele își păstrasera desigur limba și tradițiile.

Etapă de desăvârșire a urmat după retragerea aureliană din 271 e.n., ceea ce, la prima vedere, pare paradoxal. În realitate, totul s-a petrecut logic: Dacii liberi au luat contact acum cu Daco-Romanii, fără reticențele avute cât timp aceștia din urmă se aflaseră sub puterea autorităților romane, iar urmarea acestui larg contact a fost latinizarea minorității Dacilor liberi de către majoritatea Daco-Romanilor, evident latinizați. Procesul respectiv a cuprins alte câteva secole (circa 3-4 secole). El a fost stimulat «la bază», ca să spunem astfel, de reluarea legăturilor cu Roamni de răsărit în secolele IV-VI, când ei au stăpânit din nou o zonă la nordul Dunării, precum și de menținerea neîntreruptă a stăpânirii Dobrogei de către Romani până în anul 602 e.n. De altfel este rațional să presupunem că între timp intervenise și o mutație psihologică în mediul daco-roman și în mediul Dacilor în curs de romanizare, în sensul că ei nu-i mai puteau privi - în contextul amenințării popoarelor migratoare - pe Romanii de răsărit ca pe urmașii unor cuceritori, ci ca pe unii posibili aliați. Este alianța ce se naște de la sine între cei cu mentalitate constructivă în fața unei primejdii distructive. Pentru Dacii romanizați primejdia nu mai venea de la sud, unde se afla un neam romanic, deci înrudit cu ei, ci din direcțiile de penetrație ale popoarelor migratoare. De altfel, nu se semnalează nici-o încercare de împotrăvire a Daco-Romanilor față de noua stăpânire parțială romană (bizantină) la nordul Dunării, dovadă a mutației psihologice petrecute în noul context etno-geo-politic la populația locală.

Așadar, înlocuirea limbii dace cu limba latină pe cuprinsul întregului

teritoriu locuit de Daci a fost un proces mult mai îndelungat și mai complex decât înlocuirea limbii dace cu limba latină pe teritoriul Daciei romane. Chiar și pe teritoriul respectiv se poate presupune că un timp populația a folosit ambele limbi, iar poate în unele locuri mai izolate s-a menținut multă vreme folosirea limbii dace. Caracterul îndelungat și complex al procesului de înlocuire a limbii dace cu limba latină explică, după părerea noastră, de la sine faptul că vechii autori nu vorbesc de o dispariție a limbii dace, deoarece o atare dispariție n-a fost resimțită ca un eveniment brusc, atotcuprinzător și evident.

Într-o recentă lucrare, George Vaida afirmă că «graiurile din «insulele de vorbire dacă» erau mult diluate cu daco-româna și s-au dizolvat cu timpul în limba vorbită de majoritatea populației, dar au avut forța ca peste veacuri, deci prin sec. XVI-XVII, să mai producă zoonimul «curcă» (8). Chiar dacă este foarte discutabilă presupunerea unei atari longevități a graiului originar dac în unele «insule de vorbire», fie ele cât de izolate și fie acest grai oricât de diluat cu conținutul lingvistic romanic, chiar numai faptul că lucrurile se pot privi și în astfel de termeni arată limpede cât de complex și îndelungat a fost procesul abandonării limbii dace în favoarea celei latine.

Dar nu ne putem exprima nici-o îndoială asupra faptului că perioada decisivă a acestui proces a fost etapa ocupației efective a Daciei de către Romani. Vorbim de o ocupație «efectivă» pentru perioada anilor 106-271 e.n., deoarece, după plecarea autorităților romane, Dacia a rămas, ca să folosim o expresie mai literară, sub o ocupație «spirituală» a elementului romanic; era însă o «ocupație» de acum liber acceptată, pe baza întrepătrunderii etnice ireversibile, astfel că «insulele de vorbire dacică», oricât de rezistente pe plan lingvistic și spiritual, au sfârșit prin a ceda curentului majoritar, devenit general în secolele următoare. Este această «cedare» spirituală o notă negativă pentru Daci? Nicidecum. Înșiși Romanii, cuceritori ai Grecilor, se lăsaseră odinioară «cuceriiți» de spiritualitatea greacă, pe atunci superioară net spiritualității romane. Și au avut desigur mult de câștigat, dezvoltându-și propria lor spiritualitate, care a ajuns cu timpul deosebit de atrăgătoare și elevată. La fel a avut de câștigat și spiritualitatea dacă de la cea romană. Fructele lor se vor vedea mai târziu, când cultura română s-a dovedit a fi cea mai rafinată din această parte a Europei, iar capitala României a ajuns un «Paris al Orientului». Vița latină altoită pe vița tracă a permis formarea unei vițe de mare rezistență și inteligență, deoarece a luat din calitățile vițelor originare, ceea ce i-a conferit parțial un mare viitor. Cele 16 secole de încercări ce au urmat pentru ea, dovedesc cele afirmate. Dar fără adoptarea limbii latine nu s-ar fi realizat simbioza dintre cele două spiritualități, în care predominantă a rămas spiritualitatea latină mai avansată. De aceea suntem astăzi latini. Simbioza spiritualităților a favorizat simbioza etnică. Conchizând la argumentele 3 și 4 ale autorului citat, apreciem că ele nu conving. Autorii vechi nu menționează dispariția limbii dace deoarece procesul dispariției ei generale a fost îndelungat și complex, deci greu sesizabil în genul unui eveniment, iar neexistența unui act scris în limba dacă servește mai degrabă tezei dispariției limbii

dace decât tezei menținerii ei generale numai în formă orală.

În următoarele șase argumente autorul se referă, cum am enunțat deja, la posibilitatea impunerii limbii latine prin prisma raporturilor dintre coloniștii romani și populația dacă. Coloniștii, arată pentru început Vasile Cărbăbiș, constituiau o «infimă minoritate», doar «grupuri» în mijlocul unui «popor numeros și viguros», încât «nu se știe în ce măsură cunoșteau limba oficială romană», astfel încât este «de la sine înțeles» că ei au fost cei asimilați de Daci și nu invers. Autorul nu întârzie însă să se contrazică singur, pe de o parte citându-l pe Eutropius - conform căruia Traian a adus în Dacia «o mulțime de oameni din toată lumea romană» («ex toto orbe Romano»)-, iar pe de altă parte menționând venirea de coloniști și din cele două Moesii, din Illiria, Tracia, Pannonia, Dalmația etc. (9). Oare aducerea de coloniști dintr-un număr atât de mare de teritorii ne poate face să presupunem că ei ar mai fi constituit doar o «infimă minoritate»? Puteau fi ei doar «grupuri», când Eutropius, mult mai apropiat de aceste evenimente, vorbește despre o «mulțime»? Se poate presupune apoi cu temei că oameni veniți, de pildă, din cele două Moesii și din Tracia - care mai târziu vor fi printre teritoriile bizantine de bază -, ori din Illiria sau Dalmația nu cunoșteau limba latină, astfel încât au trebuit să învețe limba dacă pentru a fi... romanizați? Evident că logica și intuiția nu stau de partea unor asemenea presupuneri.

Mai degrabă ele ne pot sugera temeiurile care au stat la baza calculului făcut de împăratul Traian atunci când a ordonat colonizarea. Desigur, la baza acestui calcul a stat atracția pe care o exercitau bogățiile Daciei, adăugându-se și însemnătatea ei strategică. O stăpânire și mai ales o exploatare durabilă și eficientă a bogatei Dacii nu se putea realiza cu o populație care se arătase atât de ostilă Romanilor, mai ales că în nord și răsărit se aflau Dacii liberi, iar alte populații puteau oricând să asalteze Dacia romană, favorizând astfel o posibilă revoltă a Dacilor căzuți sub ocupație. Pentru Traian a fost probabil limpede faptul că o Dacie sigură nu putea fi doar o Dacie romană ca provincie, ca formă administrativă, ci o Dacie romanizată, ca teritoriu în care însăși populația să fie predominant romană. Cum? Prin aducerea unui mare număr de coloniști. Restul avea să-l facă timpul. Romanii aveau deja în urma lor secole de cuceriri și știau cum se face romanizarea. Atitudinea lor moderată avea să stingă curând jarul vrăjmașiei care mai mocnea printre Daci, iar spiritul constructiv caracteristic Romanilor, întărit de exemplul și influența coloniștilor, avea să-i antreneze și pe Daci în efortul de ridicare a unei civilizații superioare, de care puteau profita - fie și numai indirect - și cei cucerțiți.

La acest spirit constructiv se referă și Vasile Cărbăbiș, însă numai la modul probabil și cu o interpretare aparte, în argumentul următor (pe care noi l-am notat cu nr. 6), când afirmă că Romanii (este vorba de coloniști) «poate că» au construit «pe alocuri» diferite edificii, dar că «toate acestea n-au contribuit cu nimic la înlocuirea sau transformarea limbii dace». La afirmațiile de mai sus răspundem următoarele:

a) În lumina cunoștințelor actuale despre dezvoltarea civilizației

romane în Dacia nu mai este justificată îndoiala (poate că) cu privire la realizarea unei asemenea civilizații. Chiar în numărul de revistă în care Vasile Cărăbiș își publica a doua parte a lucrării sale se preciza, într-un articol, că «în Dacia existau, în 271, treisprezece municipii și colonii...» (10). Oare a construi 13 orașe nu e suficient pentru dovedirea efortului constructiv întreprins?

b) Apoi, se poate presupune că ridicarea a 13 orașe s-a făcut numai cu forță de muncă romană, atunci când în jur era atâta forță de muncă dacă, ușor de folosit și probabil mai ieftină? Pe cât de logic este să se admită apelul la forța de muncă dacă, pe atât de logic - ba chiar cu necesitate logic - este să se admită că Romanii și Dacii nu puteau colabora în acest efort constructiv vorbind două limbi! Dar cum până acum nimic nu ne îndreptățește să credem că limba dacă era cam totuna cu limba latină, este firesc să se admită că Dacii aduși la construcții (sau atrași la ele) au trebuit volens-nolens să învețe limba latină. Deci, construirea civilizației urbane romane în Dacia nu numai că a favorizat impunerea limbii latine, dar a și forțat oarecum acest proces, ceea ce este cu totul diferit de presupunerea avansată de Vasile Cărăbiș.

Dar dacă așa stăteau lucrurile la orașe, cum se prezentau ele la sate? Vasile Cărăbiș nu uită un aspect atât de important și afirmă cu o undă de reproș în al 7-lea argument (sau al 3-lea legat de coloniști): «S-a mers până acolo încât coloniștii romani au înlocuit și cuvintele legate de păstorit, albinărit, viticultură, pomicultură etc» (11). Adică ar fi exagerat să se creadă că Dacii ar fi putut renunța la denumirile legate de ocupațiile lor tradiționale numai sub influența coloniștilor romani. La acest argument răspundem următoarele:

a) Chiar Vasile Cărăbiș recunoaște că «a doua formă de colonizare a fost distribuția de pământ unor grupuri de cetățeni romani» (12). La aceștia îi vom adăuga și pe veteranii împrăștiți. Întrucât baza economiei dace era pământul, este firesc să presupunem că masa principală a coloniștilor s-a îndreptat spre agricultură, adăugându-se apoi și soldații lăsați la vatră. Astfel, populația dacă rurală a fost puternic infiltrată de elementul romanic, ceea ce, în condițiile specifice satului, impunea o formă de conviețuire prin însușirea limbii latine de către autohtoni.

b) Nu toate denumirile dacice legate de ocupațiile rurale au dispărut. Astfel, din cele 160-170 cuvinte dace «sigure», rămase în limba română și inventariate de reputatul tracolog I.I. Russu, multe vizează sfera satului cu ocupațiile sale caracteristice: baci (?!), cătun, gard, grapă, gresie, mazăre, mânăz, murg, păstaie, strungă, țap, țarc, vatră etc. (13), iar chemarea «bâr oiță» a ciobanilor, după cum menționează Vasile Cărăbiș, citându-l pe Nicolae Iorga (*Istoria Românilor*, vol.I, 1938, p. 34), este milenară, cu «origini preistorice» (14). Asemenea termeni pot fi mai mulți; pentru a face o afirmație categorică în genul celei din argumentul lui Vasile Cărăbiș, ar trebui să cunoaștem termenii respectivi din limba dacă. Oricum, termenii siguri rămași dovedesc că denumirile rurale dace n-au fost înlocuite decât parțial.

b) Nu trebuie uitat că, în condițiile unei civilizații rurale destul de rudi-

mentare, numărul termenilor legați de păstorit, de munca pământului și de albinărit nu putea fi decât restrâns, astfel că înlocuirea unora dintre ei cu termeni latini, într-o perioadă atât de lungă de conviețuire, nu ni se pare a contraveni în vreun mod logicii.

Voind să arate că limba dacă nu era supusă peste tot presiunii limbii latine, Vasile Cărăbiș aduce în discuție un alt argument, afirmând că păstorii daci nu aveau «nici un contact cu orașul sau tabăra romană», în vreme ce coloniștii romani au mers la munte (15). Drept dovadă ne aduce menținerea sus-amintitei chemări pastorale «bâr oiță». Desigur, se poate admite că printre coloniștii romani păstorii vor fi fost doar o neînsemnată prezență, deoarece coloniștii urmăreau, în principal, obținerea de pământ. Dar nu se poate admite că păstorii daci n-au avut «nici un contact» cu orașul sau tabăra romană. În primul rând se cunoaște faptul că păstoritul este o ocupație sezonieră. În vreme de iarnă, care la munte începe devreme, turmele se adăpostesc în sate, nu rămân «pe culmile Carpaților», cum reiese din argumentul lui Vasile Cărăbiș, deoarece ar pieri. Ca urmare, vreme de cel puțin un anotimp, păstorii erau în legătură cu locuitorii așezărilor rurale, dintre care mulți erau coloniști romani. În al doilea rând, păstorii trebuiau să-și valorifice animalele, în vreme ce orașele și castelele aveau nevoie de carne. Deci, un contact se poate presupune și în această direcție. În ansamblu, totuși, influența romană în zona pastorală pare logic să fi fost mai redusă dar nu această zonă avea rolul principal pe plan demografic. De aici reiese la fel de firesc că în zona agricolă, unde influența romană era puternică, să nu se mențină termenii originali în aceeași măsură ca în zona pastorală, când de fapt au rămas mai mulți, astfel că, până la urmă, argumentul 8 adus de Vasile Cărăbiș slăbește credibilitatea argumentului 7 care, după cum am dovedit, chiar și luat în sine, este neconvingător.

Penultimul argument se rezumă astfel: totalitatea Romanilor veniți în Dacia a constituit o clasă exploatoare care n-a reușit să introducă în limba dacă decât «câteva cuvinte romane de ordin militar, administrativ, edilitar, comercial etc.», care nu puteau contribui la «deznaționalizarea Dacilor» (16). Și la acest argument răspundem următoarele:

a) În rândurile clasei exploatoare nu-i putem include și pe coloniștii de la sate, care erau în fond țărani, iar ei erau desigur majoritatea coloniștilor, influențându-i pe țăranii daci, - care erau majoritatea populației dace - în adoptarea termenilor latini.

b) Dacii de la orașe, mai puțin numeroși decât cei de la sate, nu erau scutiți nici ei de o influență romană puternică. Ea se manifesta prin pârghia administrativă dar și prin număr. Aici Vasile Cărăbiș își exprimă o îndoială: «Se pune întrebarea câți funcționari romani erau în administrația de atunci extrem de simplă și câți Daci făceau armata?» (17). Răspunsul i-l dă un alt studiu, publicat chiar în același număr al revistei, în care se arată că numărul funcționarilor romani se ridica la 5.000, iar al trupelor romane din Dacia la 40.000 (15.000 de legionari și 25.000 de auxiliari) (18). Numărul ni se pare a fi suficient de mare pentru a exercita o influență lingvistică susținută în cele 13

orașe ale Daciei Romane. Cât privește numărul Dacilor care se înrolau sau erau înrolați în armata romană este adevărat că nu dispunem decât de date sumare și incomplete, cum ar fi cunoscuta mențiune - amintită și în manualele de istorie - despre «Cohorta a III-a dacica». Vasile Cărbăbiș însuși vorbește despre recruții geto-daci trimiși în alte regiuni ale Imperiului, până în Britania și Capadocia, de unde reveneau romanizați (19). Câți au fost în total? Greu de apreciat. Însă, folosind metoda autorului nostru de a ne baza pe intuiție, putem presupune că, la un popor obișnuit cu meșteșugul armelor, cum a fost poporul dac, posibilitatea înrolării în armată, unde aveau multe avantaje, nu întâmpina nici o barieră psihologică. În calitate de militari, ei dobândeau un statut social oarecum superior celui în care rămânea populația ocupată. Acum, adunând numărul funcționarilor romani (5.000), al militarilor romani (40.000) și al Dacilor înrolați în armata romană în țară sau trimiși în alte părți ale Imperiului, de unde reveneau romanizați - de altfel este logic să se presupună că toți militarii daci învățau limba latină -, se mai poate socoti că influența lingvistică romană, venită dintr-o asemenea direcție, a fost mică? Noi apreciem pe bună dreptate că nu.

În afârșit, în al zecelea argument, Vasile Cărbăbiș susține că prin căsătoria Romanilor cu femei dace nu se servea scopul romanizării sau latinizării Dacilor, deoarece copiii rezultați din căsătorie învățau limba mamei și nu a tatălui (20). Cu alte cuvinte, mamele dace i-au latinizat pe copiii taților romani (latini). Privitor la acest argument admitem că, la fel ca la toate popoarele, și la poporul dac mamele îi învățau - prin firea lucrurilor - pe copii să vorbească. Dar nu putem admite că soția putea vorbi altă limbă decât soțul în familia acestuia, și nici că soțul trebuia să învețe limba soției mai degrabă decât viceversa. Logic, procesul s-a desfășurat astfel: soția dacă a învățat limba soțului roman și a transmis-o copiilor.

După cum se poate constata, argumentele principale aduse de V. Cărbăbiș nu izbutesc să impună teza pe care D. sa o susține. Autorul se provoacă și la marele istoric Nicolae Iorga care a afirmat că pentru a ajunge la o deznaționalizare trebuie ca populația care își impunea limba «să fie în număr mai mare și să aibă aceeași ocupație cu acei care îi sufăr influența» (21). N. Iorga a format aici însă un principiu care nu exclude nuanțări sau excepții, confirmate din plin de istorie. A aplica principiul respectiv în mod strict înseamnă a da curs unei aplicări mecanice, în care cantitatea exclude calitatea. El trebuie înțeles în mod larg. Într-adevăr, calitatea nu poate suplini ceea ce mai lipsește din cantitate. În cazul nostru, e adevărat, nu putem presupune că Romanii veniți în Dacia (coloniști, funcționari, soldați etc.) au depășit în număr populația dacă, deși numărul lor a fost impresionant pentru deplasările de oameni din acele vremuri. Dar ei erau purtătorii unei civilizații mai avansate decât a Dacilor. Dacii erau un popor de țărani și de soldați. Romanii erau un popor de țărani, soldați și orașeni. Condiția ocupațiilor identice, amintită de Iorga, era astfel nu numai realizată, ci și depășită. Condiția numărului nu era realizată strict (cantitativ), dar era realizată larg (calitativ), în sensul că Romanii își exercitau puternica influență nu coercitiv prin

număr, ci prin propunerea unui mod de viață mai avansat pe calea civilizației. Dacii, a căror înclinație spre civilizație era evidentă (vezi construcțiile, realizările artistice, preocupările științifice etc.) nu puteau rămâne indiferenți la șansa care li se oferea. Înclinația lor a coincis cu înclinația Romanilor spre civilizație și astfel s-a găsit un limbaj «psihologic» comun, înainte chiar de a se fi adoptat o limbă comună. V. Cărăbiș afirmă că «e de neconceput să ajungă la o degenerare bruscă... să-și piardă tocmai limba» un popor «demn de toată admirația» (22). În realitate, a-ți însuși o civilizație superioară și o limbă mai avansată - pe care se fundamentează civilizația respectivă - nu înseamnă o degenerare, ci un pas înainte.

Se poate concluziona, așadar, cu suficient temei, că teza romanizării Dacilor își păstrează valabilitatea. Nici-un argument adus în favoarea tezei contrare, anume a dacizării Romanilor, nu întrunește condițiile necesare pentru a rămâne credibil. Aceste argumente nu rezistă nici măcar unui simplu examen logic. Ele se pretează speculației logice, însă o ipoteză nu se poate întemeia pe atât. Chiar dacă pe noi, urmașii Dacilor, ne-ar măguli ipoteză că Romanii ar fi fost dacizați, nu putem s-o admitem din două motive: mai întâi pentru că nu are acoperire în argumente și în al doilea rând pentru că prezintă un risc. Am putea să-l comparăm cu riscul unei păsări din poveste care se împăunează cu pene ce nu-i aparțin, iar atunci când este dovedită riscă să-i fie smulse nu doar penele ce nu-i aparțin, ci și acelea care-i aparțin. Ceea ce aparține poporului român este dubla sa moștenire: moștenirea dacică și moștenirea romană. Însă Dacii au fost romanizați de Romani și nu invers, iar limba română este moștenitoarea limbii latine, nu a limbii dace.

NOTE

1. Vasile Cărăbiș, *Despre «pierderea» limbii Dacilor. Priviri istorice* în «Noi Tracii», Roma-Milano, nr. 98, ianuarie 1983, p. 11; 2. *Ibidem*, p. 8; 3. *Ibidem*, p. 7; 4. *Ibidem*, p. 8
5. Prof. Dumitru Șerbu, *Pe urmele limbii Dacilor* în «Noi Tracii», nr. 133, decembrie 1985, p. 18.
6. V. Cărăbiș, *art. cit.*, în «Noi Tracii», nr. 98, ianuarie 1983, pp. 9-11 și nr. 99, februarie 1983, pp. 12-15.
7. *Ibidem*, în nr. 99, februarie 1983, p. 13.
8. George Vaida, *Până când s-a vorbit limba dacă?* în «Noi Tracii», nr. 123, februarie 1985, p. 6.
9. Vasile Cărăbiș, *art. cit.*, în «Noi Tracii», nr. 99, februarie 1983, p. 12.
10. *Semnificația unui termen controversat*, în «Noi Tracii», nr. 99, februarie 1983, p. 7.
11. V. Cărăbiș, *art. cit.*, în «Noi Tracii», nr. 98, ianuarie 1983, p. 11.
12. *Ibidem*.
13. Aurel Stoicanu, *Limba dacă în altă viziune*, în «Noi Tracii», nr. 135, februarie 1986, p. 8.
14. V. Cărăbiș, *art. cit.*, în «Noi Tracii», nr. 98, ianuarie 1983, p. 11.
15. *Ibidem*.; 16. *Ibidem*, p. 12.
17. *Ibidem*, în «Noi Tracii», nr. 99, februarie 1983, p. 14.
18. *Semnificația unui termen controversat*, p. 7.
19. V. Cărăbiș, *art. cit.*, p. 13; 20. *Ibidem*, p. 12.
21. Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, I, 2, p. 12; la V. Cărăbiș, *loc. cit.*
22. V. Cărăbiș, *art. cit.*, p. 15.

Cu privire la lexicul «bulgar» din limba română

de Dr. ION ȘERBAN

Cercetând *Dicționarul limbii române moderne*, ești isbit de un voluminos lexic așa zis «bulgar», ca și de asemănarea perfectă dintre cuvintele limbii noastre, astfel botezate, și sinonimele lor din lexicul bulgar.

Marele număr de astfel de bulgărisme poate fi împărțit în trei grupe: floră, faună și diverse.

Pentru a înfățișa tema cât mai inteligibilă, vom reda, din fiecare grupă, câte 10 cuvinte românești, indicate a fi de origine bulgară, dimpreună cu sinonimele lor bulgărești.

FLORA

borceag = borcag
castravete = kastravec
drăgaică = dragaika
liliac = liliak
morcov = morkov
praz = praz
potbal = potbjal
răchită = rakita
sadină = sadina
sfeclă = svetklu

FAUNA

caracudă = karakuda
călifar = kalefar
cegă = cega
scobar = skobar
crap = krap
curcă = kurka
lipan = lipan
matcă = matka
rac = raku
verifiță = vererica

DIVERSE

totiște = toriste
vătrai = vatrailj
sărac = sirak
șipcă = sipka
potlog = potdlog
potcoavă = potkova
scoabă = skoba
baniță = banica
graniță = granica
nevastă = nevesta

Listele însă pot continua la peste 60 de cuvinte pentru floră, la peste 50 de cuvinte în privința faunei, în special pești, și la peste 190 de cuvinte pentru diverse.

Studiindu-le, orice român îndrăgostit cât de cât de limbă nu se poate să nu fie cuprins de amărăciune și indignare, pentru pasionații limbii noastre strămoșești starea aceasta de lucruri apărând de-a dreptul revoltătoare.

Cum este posibil să fi dispărut din limba noastră toate cuvintele dace privitoare la floră, când flora traco-geto-dacică intrase de o mie de ani înainte de năvălirea Slavilor și Bulgarilor pe aceste meleaguri, în circuitul limbilor greacă și latină - cele mai prestigioase limbi din acele vremuri -, după cum demonstrează Glosele referitoare la cele 57 de cuvinte de plante menționate în două tratate de botanică medicinală, unul aparținând medicului grec Dioscorides (sec. I e.n.), iar celălalt aparținând unui latin, rămas anonim, botezat convențional PseudoApuleius, din sec. al III-lea e.n.?

De asemenea, cum e posibil ca toate cuvintele din faună, în special cele referitoare la pești, să-și piardă urma, când Geții au intrat în istorie cu porecla de «mâncători de pești» (vezi Al. Rosetti, *Istoria Limbii Române*, 1968,

p. 218), iar documentele Latinilor grăiesc despre pasiunea deosebită a Geților în ale pescuitului, capturând din Dunăre exemplare uriașe de somni și moruni, pe care abia îi scoteau la mal cu câte o pereche de boi înjuțați? Pasiunea aceasta i-a determinat să împânzească malurile și bălțile Dunării cu o puzderie de monoxile pentru pescuit, bărci de care s-au servit și armatele lui Alexandru Macedon și Lisymah pentru a-și traversa forțele peste Dunăre.

Cum e posibil ca sute de cuvinte dace, din diverse domenii, să dispară din lexicon, peste noapte, pentru ca după aceea să fim nevoiți să le «împrumutăm» de la Bulgari?

Cum e posibil să sară peste Dunăre, în Bulgaria, străvechiul cuvânt traco-geto-dacic «vatră» care continuă a rămâne în vatra lui, în care s-a plămădit și a durat și derivantul său «vătraul»?

Aceste cuvinte dacice sunt adevărate cuvinte de aur, care, împreună cu alte probe, vor căuta să sfărâme pozițiile neprincipiale ale slavizanților limbii noastre.

Răspunsul la aceste întrebări este unul singur: nici noi n-am împrumutat cuvinte de la Bulgari, nici aceștia de la noi.

Cuvintele din lexiconul nostru ne aparțin de drept și în exclusivitate, fiindcă le păstrăm direct și nemijlocit de la strămoșii noștri geto-daci, în timp ce Bulgarii le-au împrumutat pe ale lor de la Tracii peste care s-au așezat ei după pătrunderea în Balcani, unde se afla puternicul trunchi trac.

Cum demonstrăm acest adevăr? În felul următor: Bulgarii - zice istoria - sunt de etnie mongolă și de limbă slavă, pe care au împrumutat-o de la Sârbi, începând cu nomadismul lor comun din stepele cotului Volgei și apoi din stepele nord-pontice, continuând acest proces, în mod pasiv, în Balcani, unde n-au încetat să conviețuiască și să întreprindă împreună numeroase incursiuni contra Bizanțului.

Bulgarii și-au intensificat incursiunile în sud și după separarea de Sârbi și nu le-au rărit decât numai după quasi genocidul întreprins asupra lor de împăratul Vasile al II-lea din dinastia Macedoneană, supranumit pentru aceasta Bulgaroctonul.

Fiindcă limba sârbă era în acele vremuri destul de săracă, Bulgarii au fost nevoiți să-și completeze lexiconul, împrumutând numeroase cuvinte și de la Tracii peste care s-au așezat și cu care au continuat să conviețuiască timp îndelungat. Limba Tracilor se apropia ca valoare lexicală de limba latină și greacă, cele mai prestigioase limbi pe atunci.

Că acest lexic este împrumutat de la Traci rezultă cu claritate și din faptul că cuvintele respective nu se aflau nici atunci și nu se află nici azi în limba sârbă, căci dacă se aflau nu era nici un impediment să le împrumute de la ei.

Lexiconul acesta există în schimb și în limba română, iar împrejurarea respectivă este explicabilă prin faptul că Geto-Dacii și Tracii - după cum ne asigură Herodot și Strabo, cu 25 și cu 20 de secole înapoi - vorbeau aceeași limbă...

Nu poate exista o altă explicație istoric valabilă, oricât am învârti și am răsuci valențele parametrilor acestor cuvinte.

Mai pot exista și alte probe, în afara acestor argumente? Sigur că da!

Dacă între cele două variante ale lexicului comun româno-bulgar există o asemănare perfectă, nu tot așa stau lucrurile, între aceste două variante lexiconale, pe de-o parte și lexiconul general sârbo-croat pe de altă parte, căci în timp ce variantele lexiconale româno-bulgare au un aspect fonetico-morfologic traco-geto-dac, adică vocalic, sonor și aerisit, lexiconul general sârbo-croat, rarefiat în vocale și aglutinat în consoane, este destul de greu de citit și pronunțat.

Pentru exemplificare, redăm câteva cuvinte sârbo-croate, culese la întâmplare dintr-un ziar:&

povrsno
snas
vrlo
brze
zavrsi
uprkos
prstena
sestrinski

potvrdo
zadrta
vrste
stvarno
drhtale
zadrzase
izvrsno
drzis

Încă un argument. În limba bulgară, ca și în limba albaneză, există vocalele ă și î, specifice limbii traco-geto-dace, vocale ce nu au pătruns în aceste două limbi, printr-un proces de generație spontană, ci ca o fatalitate a pătrunderii în limbile respective a unui lexicon traco-geto-dacic.

În limbile sârbo-croată, în care n-a pătruns lexiconul în discuție, decât în mod separat, nu au pătruns nici aceste vocale-cheie, care se țin organic de lexiconul traco-geto-dacic.

Și încă ceva. Limba traco-geto-dacă s-a apropiat, din punct de vedere valoric, de limbile latină și greacă, datorită lexiconului său incomparabil mai bogat decât al năvălitorilor, vorbitorii respectivi, ca popoare sedentare și organizate, fiind mult mai ridicați pe scara civilizației și a culturii. Năvălitorii porneau de la stadiul de păstori nomazi, cu lexicon sărac. Așa că nu este de conceput să presupunem că sărăcia culturală și inferioritatea socială să iradiază în jur un lexicon pe care nu-l putea avea. Numai Traco-Geto-Dacii au fost în stare de așa ceva.

Refuzăm să concepem că lexicologii și lexicografii bulgari nu-și dau seama de această stare de lucruri, căci e greu de crezut că n-ar cunoaște *Dicționarul limbii române moderne*, care conține atari enormități. Sentimentul de mândrie națională îi oprește, poate să ia o atitudine obiectivă și să recunoască că sutele de cuvinte din D.L.R.M. botezate «bulgare» sunt în realitate cuvinte autohtone românești, poate chiar dacice, iar sinonimele din limba lor sunt de etimologie tracă.

Sfântul Gheorghe de la Voroneț = Cavalerul trac ?

de SILVIU DRAGOMIR

Sfântul Gheorghe este reprezentat la Voroneț de circa patru ori în interior (1) și o dată în exterior, pe pragul contrafortului sud-vestic, unde este pictat neobișnuit de mare. Această repetare și supradimensionare nu ar trebui să ne apară ciudată la prima vedere dacă ne gândim că el era patronul atât al Voronețului, cât și al oastei moldovene. Cu toate acestea, la o analiză mai atentă se pare că aspectul nu este tocmai normal, mai ales că și atributele din pisanie ni-l înfățișează mult prea laudativ: «Io Ștefan Voievod prin mila lui Dumnezeu gospodar al Țării Moldovenești, fiul lui Bogdan Voievod, a început a zidi acest hram la Mănăstirea Voroneț, în numele Sfântului și vestitului și marelui și purtătorului de biruință Gheorghe (s.n.) în anul 6996, în luna mai 26, luni după pogorârea, și s-a finit în același an în luna septembrie 14».

Atributele în general acordate Sfântului Gheorghe ca: apărător al fecioarelor, mântuitor al celor nedreptățiți, stegar al marilor cauze, ucigător al balaurului etc. nu apar deloc justificate de viața acestui personaj neatestat documentar, ba chiar contestat de celelate Biserici. Clișeul ce i se atribuie se suprapune uimitor de firesc peste acela al misteriosului personaj *Cavalerul trac* din milenara mitologie carpato-danubiană, pentru ca să nu ne dea de gândit că s-ar putea să avem de-a face cu un clasic exemplu de continuitate din religia păgână până în plin creștinism, prin așa numitul fenomen de sincretism.

Cazul nici nu ar fi singular, întrucât mai există anumiți sfinți cărora li se suprapune umbra unor zei păgâni, dacă ar fi să amintim numai de Sfântul Ilie - patronul ploilor și mântuitorul fulgerelor (2), pe Sfântul Toader - patronul cailor (3), pe Sfântul Petru - patronul lupilor (4) sau pe Sfântul Ioan - stâlpnicul (5).

Revenind la Sfântul Gheorghe, ar trebui să subliniem că sincretismul cu *Cavalerul trac* (foto nr. 1) este extrem de pregnant nu numai prin suprapunerea atributelor unor vechi zeități din panteonul trac, ca în cazul sfinților amintiți mai sus, dar mai ales iconografic. Astfel, pe tenciuiala pragului contrafortului apare lupta Sfântului Gheorghe cu balaurul, pe fondul cetății, din care privesc un grup de oameni împreună cu regele și regina (v. foto nr. 2). Aceasta este cea mai frecventă imagine asociată a Sfântului Gheorghe în iconografia noastră, care se suprapune firesc reprezentării *Cavalerului trac*, despre care istoricii afirmă:

Foto nr. 1. Cavalerul trac (Dobrogea sec. III e.n.)

«Reprezentarea plastică a Cavalerului trac (numit astfel în mod convențional Eroul trac, Eroul cavaler, Cavalerul vânător, Călărețul trac) exprimă o idee, un mit religios suprem și foarte vechi al populațiilor locale. Cultul Eroului trac exprima credința în victoria binelui, adevărului și dreptății asupra răului, asupra dușmanilor. Eroul trac era în același timp zeu al vegetației și fertilității solului, al vieții și al morții (viața de dincolo de pragul morții trupești). Era divinitatea cea mai frecvent adorată de populațiile locale. Cu rădăcini foarte vechi, cultul său s-a concretizat în forme specifice începând cu epoca elenistică și sub puternica influență elenistică... În timpurile îndepărtate, Tracii nu-l reprezentau iconografic. Abia sub influența religiei și artei grecești, Tracii încep să-și închipuie zeul lor în mod plastic... Mitul, legenda acestui zeu rămâne în orice caz o problemă foarte greu de înțeles și de dezlegat, întrucât nu s-au păstrat informații nici în inscripții, nici în autorii antici».

Continuitatea multimilenară a acestui zeu trac în plin secol XVI apare evidentă în pictura voronețiană unde, sub înfățișarea Sfântului Gheorghe întâlnim cele mai importante ipostaze ale *Cavalerului trac*:

- În pronaos, «Sfântul Gheorghe pe tron» se asociază ipostazei de cavalier pașnic;

- În tabloul votiv «Sfântul Gheorghe călăuzind ctitorul și familia sa spre mântuire» se asociază ipostazei de zeu chtonic, al vieții de apoi, al nemuririi;

- În exterior «Sfântul Gheorghe vânează balaurul» se asociază ipostazei de cavaler luptător, rășboinic sau vânător.

Foto nr. 2. Sfântul Gheorghe (Bucovina, sec. XVI e.n.)

Pentru a îndepărta ultimele îndoieli asupra sincretismului dintre Cavalierul trac și Sfântul Gheorghe, voi descrie cumulat ambele reprezentări, sub redactare unică: Personajul este întruchiparea dreptății și binelui, învingând forțele răului și ale întunericului, reprezentate de mistreț (sau alt animal urmărit și vânat), care caută să scape cu o ultimă încercare - redată prin întoarcerea capului - de apărare-atac. Personajul este redat călare, întors spre dreapta, cu hlamida prinsă de corp și fluturând spre spate, în falduri. Mâna dreaptă, ridicată, ține o lance lungă, cu vârful în jos, îndreptat spre punctul vital al vânatului. Mâna stângă nu se vede. Calul, în galop spre dreapta, cu picioarele din față ridicate, are ochiul, urechea, gura și frâul redade în mod pronunțat. În fața picioarelor ridicate ale calului se află o construcție, simbolizând că personajul este apărător al sanctualelor și lăcașurilor sfinte.

Menționăm că prima imagine redă placa de marmoră (inv. nr. 2023 din Muzeul de Arheologie Constanța), provenind din tezaurul de sculpturi de la Gara Veche (sec. III e.n.), iar a doua face parte din pictura murală exterioară de la Voroneț, treisprezece secole mai târziu.

În concluzie, credem că atributele ciudate ale acestor sfinți se suprapun, prin sincretism, zeităților trace (preponderent apărând Cavalierul trac) și că aprofundate studii viitoare, multidisciplinare, vor putea reface, măcar parțial, panteonul strămoșilor noștri.

N O T E

1. Surprinde importanța dată acestui sfânt la Voroneț, dacă ne gândim că Erminiile ierarhizau destul de precis personajele biblice. Astfel Sfântul Gheorghe este prezentat sub fereastra din mijloc stând pe tron, iar imediat deasupra acestei fresce, Hristos binecuvintează cu ambele mâini. De asemenea, tabloul votiv îl arată pe Ștefan cel Mare călăuzit cu familia sa de Sfântul Gheorghe, în drum spre Mântuitorul așezat pe tron.

2. Acest personaj al ploilor, furtunilor și fulgerelor ne face să ne gândim că Sfântul Ilie s-a suprapus, prin sincretism, zeului Gebeleizis. Dealtfel, în mitologia populară se afirmă despre acest sfânt următoarele: «Sfântul Ilie era un om tânăr, cu teamă de Dumnezeu și cu sufletul curat..., obidit (fiind) plecă să se jeluiască lui Dumnezeu să-l lase să se răzbune pe drac, așa cum l-a tăia capul. Dumnezeu îi ascultă ruga și-i dăte o căruță cu cai de foc și un biciu care când pleznează slobozează foc și pocnea ca tunul... Îi mai dăte voie ca unde va găsi un drac să-i facă ce-o vrea el. Sfântul Ilie atâta așteptă. Când se văzu în căruța cea cu caii de foc, o porni în goană nebună» (Cf. Marcel Olinescu, *Mitologie Românească*, București, 1944, pp. 108-110).

3. Din toată biografia Sfântului Toader nu rezultă nici o singură legătură sau asociere cu calul. Cum s-ar putea, în aceste condiții, justifica obiceiurile foarte vechi prin care flăcăii mascați în *Sânțoaderi* - cu capete de cal și cozi prinse la spate - aleargă prin sat după copii, îi hârjonesc, îi afumă cu zdrențe și bolborosesc cuvinte de neînțeles? Fac un zgomot infernal, chiuind și nechezând. A se vedea similitudini cu lumea satului grecesc, anume *Kallicanțarii*, demoni de tip centaur, descriși și de Romulus Vulcănescu în *Columna Cerului*, București, 1972).

4. Apostolul Petru, numit popular Sânpetru, este declarat în folclor - în afară de chelar al raiului și însoțitor al lui Dumnezeu în vizitele acestuia pe pământ - drept patron al lupilor.

Acest ciudat atribut, datorat tot unui îndelungat proces de sincretism, este foarte larg răspândit în mediul sătesc. Lupii mai sunt considerați «câinii lui Sânpetru» și există credința că nu trebuie deranjați când urlă prelung, deoarece atunci «se roagă». În unele zone, ca Bârladul, ciobanii chiar țin post de Sânpetru, fiindcă numai cu învoiala acestuia lupii pot să atace oile. Întrucât procesul de sincretism este îndelungat și uneori multiplicat prin suprapuneri, ne este greu astăzi să decantăm elementele primare care au stat la baza lui. De aceea ar fi posibil ca atributul Sfântului Petru de patron al lupilor să derive din credințele Tracilor (să nu uităm lupul din stindardul de război dacic), dar s-ar putea să fie și rezultatul unui împrumut din mitologia preponderent pastorală a Alanailor, Sarmați care au traversat teritoriul nostru și care aveau pe zeul Tutâr drept cioban peste lupi.

5. Într-o veritabilă transpunere a legendei lui Atlas, Sfântul Ion - denumit popular și Sântion Stâlpcul - a fost pedepsit de către Dumnezeu: «Stâlpc să fii și să ții pământul în spate». De atunci se spune că a rămas Sântion să ție pământul în spate...». (v. Marcel Olinescu, *Mitologie Românească*, București, 1944, p. 51).

6.C. Scorpan, *Cavalerul Trac*, Constanța, 1967.

ADMINISTRAȚIA ȘI OFIȚERIMEA ROMANĂ ÎN DACIA

de AUREL STOICANU

Administrația și ofițerimea romană ar fi urmat să salveze onoarea limbii latine în Dacia. De ce nu și soldații?

Opinia aceasta poate părea îndrăzneță față de afirmația savantului istoric N. Iorga: «În Dacia, opera cea mai persistentă *nu e aceea a coloniștilor*, împrăștiati și în continuă mișcare, ci aceea a *soldaților* (și a populației rustice imigrate înainte de Traian, lent)... Soldații lucrează la șosele, clădiri, mine, agricultură chiar (milites *frumentarii*), ceea ce contribuie a-i pune în contact strâns cu populația». În ceea ce privește agricultura, cel ce știa 11 limbi s-a înșelat însă - *qui trop embrasse, mal étireint...* - traducând inadecvat termenii; e vorba de soldații însărcinați cu aprovizionarea, nu de cei ce ar fi arat, semănat și recoltat.

Și totuși, soldătimea romană nu ar fi putut provoca dispariția limbii dace, pentru că puțini dintre ei erau Romani. Grosul îl formau achizițiile din diverse provincii alogene, deci cu limbi și dialecte deosebite ori neromane. Săpăturile și inscripțiile au demonstrat că soldații veterani din Dacia își aveau obârșia în Britania, Spania, Palestina, Bosfor, Antiohia, Galia, Austria de azi, Germania de sud, Ungaria de azi, mulți erau Traci, Mauri etc. Diversitatea rivaliza cu aceea a coloniștilor. «Legiunile erau pline de soldați din Orient, *total străine* de ce s-ar putea numi rasa romană» (1). Iar Gibbon afirmă: «Soldații obișnuiți erau recrutați, ca și trupele mercenare din Europa modernă, din cei mai de rând și, foarte frecvent, din cei mai sclerați oameni de strânsură» (2). Cultura lor? Vegetius e dezamăgit crunt de numărul mare de analfabeți care intră în legiuni, fără să fie în stare să țină măcar contabilitatea corpului lor - asta în sec. IV (3).

Armata era constituită din Legiunea XIII-a (circa 4.200 - 6.000 soldați); de la 167 e.n. i s-a mai adăugat și Legiunea V-a Macedonica, împreună formând de la 8.400 la 12.000 oameni, în afară de *alae*, cohorte și formații auxiliare. Numărul total nu putea fi prea mare. Cifra de 70.000, dată de un istoric (4), e lipsită de orice motivare.

Ca dovadă, prin comparație, citez cifra dată de istoricul H. Daicoviciu pentru campania din 101 e.n.: «Trupe numeroase sunt concentrate în cele două Moesii, efectivul lor (13-14 legiuni, multe cohorte de pedestrași și *alae*, garda pretoriană, diverse formații iregulare recrutate dintre populațiile nero-manizate de la periferia Imperiului) ajungând la circa 150.000 oameni» (5). Prin urmare, 13-14 legiuni cu toată suita numărau 150.000 oameni, ceea ce dă circa 5.000 auxiliari de legiune, rotund 80%, socotind chiar și garda pretoriană, cu garnizoana la Roma. Prin comparație, așadar, în Dacia staționau 11.000 soldați până la 167 e.n. și apoi un total de 22.000, cu toți auxiliarii. De unde diferența până la 70.000? Gibbon dă generos, pentru două legiuni, 25.000 soldați, inclusiv auxiliarii, calculând însă exagerat 6.800 soldați de legiune, plus încă 80%, adică 5.500 auxiliari.

Privind lucrurile sub aspectul posibilităților de romanizare ale armatei, scăzând auxiliarii (toți nelatinofoni), între 167-271 rămân 6.000, respectiv 12.000 soldați pentru «latinizare», ceea ce ar reprezenta 0,75%, respectiv 1,50% din populația de instruit.

Proveniența armatei era foarte variată și tot așa graiurile ei. Limba soldaților nu era deci unitară. Motivele le-am arătat în articolul privind pe coloniști. Deosebirea ar fi obligația lor de a ști ceva din latina vorbită de comandanți. Astfel, Tiberiu ordonase ca soldații greci, întrebați în greacă, să răspundă numai în latină. Dar în afară de faptul că nici împărații nu vorbeau latina curată, mulți fiind ridicați «din trupă», ne întrebăm câtă latinească puteau să învețe ofițerii pe soldați. Comenzi, arme și câteva unelte. Vocabularul obligator al unui ostaș e însă extrem de redus. În rest, ei formau grupuri grupuri, după locurile de naștere, și se întrețineau în limba de acasă, cum făceau ardelenii în armata austro-ungară. Mai mult: chiar oștenii erau înrâuriți de mediul neroman din țara de ocupație, a cărei limbă o deprindeau

și în care se puteau fixa. Pentru Dacia, o recunoaște - după pilda Galiei - însuși Iorga, mediul care-i influența fiind aici «imigrația lentă pretraiană».

Este adevărat că unii soldați făceau serviciul ani îndelungați și la așezarea lor în Dacia puteau ști mai multă latinească. Unitară nu era în nici un caz nici limba lor. Ei nu puteau ține piept limbii omogene a mulțimii localnicilor printre care se stabileau și cu ale căror fiice se căsătoreau. Era în firea lucrurilor să deprindă ei limba satului și mai ales a nevestei.

Trebuie să recunoaștem și faptul că pe unii Daci îi găsim înrolați în armatele romane ca ostași romani. Ei puteau aduce la întoarcere oarecari cunoștințe de latină. Puteau introduce, eventual, în graiul consătenilor unele expresii noi de prin alte provincii, nu toate în latină. Dar era o picătură în ocean.

Sarcina latinizării Dacilor rămânea pe seama ofițerilor, care vorbeau, probabil, latina clasică? Ce puteau ei face față de mulțimea localnicilor? De altfel nici nu prea veneau în contact cu ei, ca și soldații. «Contactul strâns», de care vorbește Iorga, mi se pare puțin probabil sau exagerat. În orice caz, limba «contactului» ar fi fost cea locală.

Rolul neînsemnat jucat de armată se poate vedea din cazul similar al Moesiei, ocupată cu mult înainte: «Corpurile de auxilia ca elemente de romanizare activă a provinciilor» nu contau, «având în vedere că ele însele aveau nevoie să fie romanizate» (6). Constată extrem de importantă!

Din armata de ocupație (6.000 și, de la 167, 12.000 legionari) trebuiau scăzuți deci 80%, adică 10.000 auxiliari. Rămâneau 1.000, ulterior 2.000 ca agenți de romanizare. Procentul față de populație era de 0,75 - 1,50%.

Același lucru s-ar putea spune și despre rolul infim al administrației.

Se argumentează că supușii trebuie să învețe limba ocupanților, a administrației. În realitate, lucrurile se petrec tocmai invers. Administrația trebuie să se adreseze ea celor ocupați, în limba lor, ca să se facă înțeleasă, să-și poată încasa dările etc. Nu obliga pe nici un contribuabil să învețe latina. O învățau, din interes doar câțiva, care sperau să ocupe funcții, magistraturi, și negustorii. Ciobanii și agricultorii daci, remarcă Iorga, puteau trăi autarhic, nu aveau nevoie de piața romană. În atâția ani de administrare ungurească satele au rămas tot cu limba lor. Doar câteva vârfuli învățau maghiara. La fel se petreceau lucrurile și de cealaltă parte a Carpaților. Protipendada a vorbit ba slavonește, ba grecește, ba franțuzește, dar poporul a păstrat limba română. Țăranul e refractar față de limba stăpânitorului. De altfel lingviștii consideră ca o axiomă faptul că o limbă nu poate fi învățată la poruncă. Trebuie consimțământ. Deci, Romanii nu-și puteau impune limba lor, cum se tot repetă mereu. Că aportul lingvistic al administrației și ofițerimii a fost insignifiant ne-o demonstrează și faptul că elementele latinești, culte, lipsesc din limba română. Caracterul latinei din Dacia e rusticitatea ei, lipsa elementelor latine urbane. Sarcina latinizării rămăsese deci pe seama coloniștilor, mineri, mici meseriași etc - am văzut cu ce șanse...

Concludentă în privința rolului administrației e și constatarea lui Iorga:

«Toate măsurile luate de guvernul imperial nu privesc decât orașele. El nu se ocupă de țărani...» (7). Tot Iorga face și o comparație cu Spania, unde, chiar în epoca lui Traian, treburile se păstrau separat... La Ampurias, imensa cetate indigenă se afla față în față cu comtoarul grec. Iar acolo Romanii pătrunseseră cu mult înainte și în condiții mai favorabile de colonizare. El scrie: «Această țară continuă să fie - în 270 e.n. - un pământ al libertății populare; dealtfel nici n-a existat acolo măcar o obligativitate a limbii oficiale, care, cum spune Augustin, n-a fost decât o asociere *per speciem societatis*». Prin urmare, latinizarea limbii autohtonilor nu putea reuși nici armatei, nici administrației și nici coloniștilor. Limba Dacilor trebuia să se mențină.

Cât privește numărul de cetățeni romani care asigurau administrarea provinciei, acesta nu putea fi mare, birocrăția fiind o invenție mai târzie. E adevărat că Adrian, care a fost sfătuit să părăsească Dacia, a refuzat, pe motivul că s-ar pierde mulți «cetățeni romani». Cred că acești *mulți* înseamnă mai degrabă *unii, anumiți (certains)*. Ei nu puteau fi mulți, întrucât administrarea provinciei se baza pe elemente locale, care cunoșteau limba consăngenilor, iar aceștia nu erau cetățeni romani. Se știe cât de greu se acorda acest adevărat statut preferențial. Provincialii au primit cetățenia romană mai ales prin constituția lui Caracalla, tocmai în anul 212 e.n., iar Adrian s-a urcat pe tron la 117 e.n. Totuși băștinașii țărani au fost excluși de la acest drept. La treburile administrației mai erau folosiți și sclavi care, de asemenea, nu erau cetățeni romani.

Așadar, numărul cetățenilor romani administrativi nu putea fi mare, mai ales la începutul stăpânirii provinciei.

Ca încheiere, relev opinia savantului Guido Mansuelli - dar și a altora - care crede «mai puțin în aporturile bruște pe calea cuceririlor, cât în transformările progresive datorate noilor moduri de viață». Este și cazul Daciei cucerite. Transformările acestea progresive, fiind esențiale, au nevoie de timp, sunt foarte lente. Ca să se impună în adâncime ar fi avut nevoie de o perioadă mult mai lungă decât secolul și jumătate avut la dispoziție la noi.

«Romanizarea» a trebuit să se mulțumească numai cu «aporturile bruște pe calea cuceririlor». Am văzut cu ce minime șanse. Din fericire, insuccesul acestei romanizări prin armată nu ne-a prejudiciat. Romanitatea noastră era asigurată, însă altfel, de la obârșii, dintru indoeuropeismul primar.

Dacă am aplica și la armată și la administrație sistemul procentajului, ca la veterani, situația s-ar prezenta cam în felul următor:

a) între anii 106-167, o singură legiune, cu un efectiv de 11.000 soldați (din care 6.000 legionari și 5.000 auxiliari, ca cifre maxime). Totalul populației provinciei romane Dacia era de circa 800.000 locuitori. Procentul armatei față de populație: 1,40%

b) între 167-271, ambele legiuni: 22.000 soldați, inclusiv auxiliarii. Procentul armatei față de cifra populației: 2,70%

Este evident că 1,40 sau chiar 2,70% nu puteau romaniza 100%, chiar

dacă armata ar fi fost latinofonă și în strâns contact cu lumea civilă, ceea ce nu s-a întâmplat.

Mai intervine și faptul că în totalul unei legiuni am inclus 5.000 de auxiliari, care trebuie însă scăzuți când e vorba de romanizare, pentru că, după V. Pârvan, «Corpurile de auxilia ca elemente de romanizare activă a provinciilor»...nu contau «având ele însele nevoie să fie romanizate» (10).

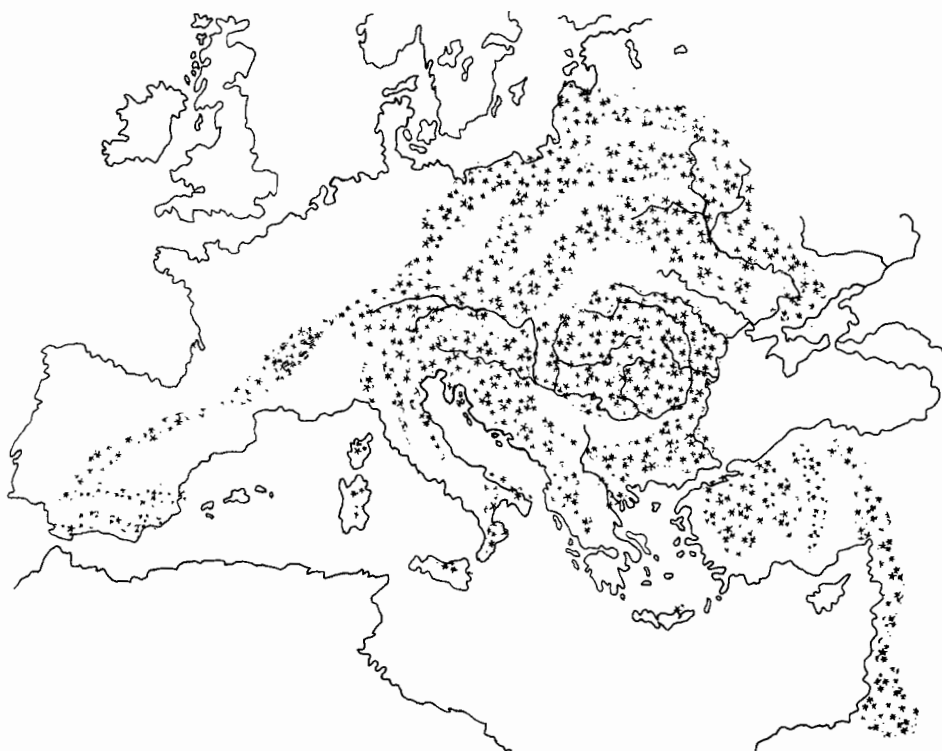
Procentul ce revenea de legiune era în realitate mai mic, întrucât am socotit cifra populației ca rămânând constantă, dar ea a variat, crescând în perioada exploziei demografice, ca urmare a legii unei anumite compensări pe care o stabilește natura după cataclisme, dezastre, molime, războaie grele și chiar a legii simple a progresului firesc. N-am mai făcut calcule, ca să nu fie spulberate orice șanse pentru teza romanizării prin coloniști și armată. Amintesc totuși că 800.000, cu un spor anual de 7 la mia de locuitori, devin, în anul 271, 2,4 milioane, față de care procentul ar scădea la numai 0,50% față de populație.

O ultimă observație privitoare la cultura căpătată în școli: «Numeroasele școli, spune J. Carcopino, nu și-au îndeplinit sarcinile... Dacă reușeau să fixeze câteva cunoștințe în mintea elevilor, erau însă incapabile să le-o împodobească. Elevii le părăseau cu un bagaj intelectual obținut cu greutate constând din câteva noțiuni practice și comune, bagaj atât de ușor...» (11). Prea ușor pentru cei care aveau o misiune grea ca aceea de a «civiliza» o țară ca Dacia.

NOTE

1. G. Cantacuzene, citat de N. Iorga.
2. E. Gibbon, *The History of the Fall and Decline of the Roman Empire*, I, Chicago, 1952, p. 4.
3. *De re mil.* II, 19.
4. C.C. Giurescu și Dinu Giurescu, *Istoria Românilor*, București, 1974.
5. H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 251.
6. V. Pârvan, *Dacia*, p. 148.
7. N. Iorga, *Histoire des Roumains*, I, Bucarest, 1937, p. 304.
8. *Ibidem*, p. 380.
9. Emil Condurachi, *La costituzione antoniana...* în «Dacia», II, 1958, pp. 281-316.
10. V. Pârvan, op.cit., p. 148.
11. J. Carcopino, *Viața cotidiană în Roma la apogeul imperiului*, trad. București, 1979, p. 142.

SPAȚIUL TRACIC

«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRINSUL

Prof.Dr. Anton Moisin, <i>Dacizare sau romanizare? Opinii asupra unei teorii în legătură cu formarea limbii române</i>	1
Dr. Ion Șerban, <i>Cu privire la lexicul «bulgar» din limba română</i>	12
Silviu Dragomir, <i>Sfântul Gheorghe de la Voroneț = Cavalerul trac?</i>	15
Aurel Stoicanu, <i>Administrația și ofițerimea romană în Dacia</i>	19

NOI TRACII
Redacția: Via Larga, 11 - Milano

Direttore responsabile: Sabino d'Acunto
Direz. Foro Traiano 1/A Roma - Reg. Trib. Roma n. 17282 del 31.5.78
Rivista mensile - Spedizione in abbonamento postale gruppo terzo (70%)